

Володимир Дребот
(м. Житомир)

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НІМЕЦЬКОЇ КОЛОНІЗАЦІЇ НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ У XVIII – СЕРЕДИНІ XIX СТ.

У статті розглянуто процес формування нормативно-правової бази стосовно колоністів у XVIII – середині XIX ст., проаналізовано адміністративно-правові заходи Російської імперії, що впливали на процес німецької колонізації Правобережної України.

Ключові слова: колонізація, колоністи, переселенці, іноземці, нормативно-правова база.

Вивчення правового регулювання процесу формування багатонаціонального складу населення України у XVIII – середині XIX ст., зокрема, стосовно переселенських національних меншин, є актуальним із наукової, практичної та політичної точок зору.

Мета статті полягає у висвітленні еволюції нормативно-правової бази стосовно німецьких переселенців на землях Правобережної України у складі Російської імперії у XVIII – середині XIX ст. та її значення для процесу розвитку соціально-правового поля щодо колоністів. Відповідно до цього увагу зосереджено на виконанні таких завдань: проаналізувати правові засади політики уряду Російської імперії у XVIII – середині XIX ст. щодо іноземних переселенців, зокрема німців; дослідити процес формування нормативно-правової бази стосовно колоністів у XVIII – першій половині XIX ст.; виявити вплив адміністративно-правових заходів властей до переселенських національних меншин для соціально-економічного розвитку краю; розкрити ставлення російського уряду та місцевих органів влади до німецьких колоністів, їх політико-правовий статус. Зазначена проблематика порушена в працях М.В. Бармака, В.М. Васильчука, М.П. Костюка, Ю.М. Поліщука, О.Г. Суліменка, однак основну увагу дослідники зосередили на періоді другої половини XIX – початку XX ст., коли політика російських властей мала обмежувальний характер щодо іноземної колонізації [1-4].

Варто відзначити, що переселенська практика в Європі була поширеною і часто навіть розглядалась як стратегічний засіб нарощування могутності держави. Приклад та позитивні наслідки заохочення імміграції в Німеччині й Англії викликали інтерес до цієї практики в Росії. Перші спроби практичної реалізації колонізаційних замислів, метою яких було господарське освоєння вільних земель, були зроблені в роки царювання Єлизавети Петрівни. На переселенців покладалися надії, що вони своїми знаннями, досвідом будуть сприяти розвитку землеробства, ремесел і промислів у Росії. Уряд імператриці запрошує сербів для колонізації півдня України. У 50-х рр. XVIII ст. були зроблені спроби організувати виклик у Росію колоністів із Західної Європи. Проекти де-Лафона по колонізації окремих районів Росії французькими протестантами та проект саксонського генерала Вейсбаха, що передбачав поселення пруських підданих на території України, залишилися не реалізованими [5, с. 30-43].

Більш наполегливим був обер-берейтор де Лів'єр, на подання якого про "возможные и полезные следствия, могущие произойти от немецкой колонизации России" 2 травня 1759 р. російська імператриця Єлизавета Петрівна наклала резолюцію, відповідно якої було дано дозвіл на переселення іноземців та сприяння їм у цьому: "...со всякою благосклонностью все те приняты будут, кои усердие возьмеют сюда приехать, поселиться и жить, причем ремесленники тотчас в цеха примутся, а

землепашцы обильные и довольные земли получают с увольнением на несколько лет от всех податей и налогов, особенное в том вспоможение ..." [5, с. 44].

Таким чином, постановка питання про виклик іноземних колоністів та його позитивне рішення припадає на роки царювання Єлизавети Петрівни, а його реалізація – на долю Катерини II.

Першим документом, що запрошував іноземців до Росії, був маніфест Катерини II від 4 грудня 1762 р., у якому імператриця закликала всіх іноземців вільно селитися в Росії [6, с. 126-127]. Маніфест був надрукований сотнями екземплярів російською, німецькою, французькою, англійською, польською, чеською та арабською мовами. Цей документ розіслали російським представництвам за кордоном для публікації в місцевих газетах, але успіху він не мав, оскільки мав декларативний характер, не містив ніяких гарантій щодо майбутнього становища нових поселенців. Посол Російської імперії в Лондоні граф Воронцов зазначав "одно только обещание принимать тех, которые к тому являются будут, не может привлечь большого числа жителей, ибо в сем случае оставили бы они то, что им уже надежно, для принятия того, что им еще совсем безызвестно".

Ураховуючи вищевказані обставини, 22 липня 1763 р. були обнародувані ще два царських законодавчих акти, які конкретизували маніфест від 4 грудня 1762 р. Катерина II видала указ про заснування Канцелярії Опікунства іноземних колоністів, президентом якої було призначено графа Орлова, та інструкцію Канцелярії [7, с. 312; 8, с. 316-318]. Цього ж дня було видано знаменитий маніфест, у якому підтверджено дозвіл іноземцям селитися в усіх губерніях і визначено для них пільги: дозвіл записуватися в купецтво, міщанство, цехи, поселятися в містах чи створювати колонії на землях, придатних для хліборобства; з державної казни видавалися безпроцентні позики на облаштування, придбання худоби й сільськогосподарського інвентарю, мануфактурних інструментів, припасів і матеріалів; заохочувалося будівництво фабрик та заводів; дозволялося вільно відправляти свої релігійні обряди, будувати церкви й молитовні будинки; колоністи звільнялися від будь-яких податків та повинностей на 30 років, а іноземці, які поселялися в губернських і повітових містах – на 10 років; надання внутрішнього управління колоній та містечок; звільнення від військової та цивільної служби тощо. Ті іноземці, які не мали досить коштів для переселення, отримували їх у російських чиновників та резидентів при іноземних дворах [9, с. 313-315].

Маніфест був розісланий усім російським дипломатичним представництвам за кордоном. Він знайшов позитивний відгук у Німеччині, до якої були направлені особливі емісари. В особливому реєстрі до маніфесту визначалися землі, на яких іноземці мали селитися, а саме: у Тобольській, Астраханській, Саратовській, Самарській, Оренбурзькій, Белгородській губерніях. Згодом були визначені нові землі і в Київській губернії. Така широка географія свідчить про впевненість уряду в користі поселення іноземних вихідців.

Хоча законом 1764 р. були визначені не тільки загальні умови переселення іноземців, але й розмір наділу, який мав їм надаватися, з кожною новою великою партією колоністів укладалися особливі умови, тому кількість землі в поселенців і умови поселення часто суттєво відрізнялися.

Проведена наприкінці XVIII століття інспекція колоній показала, що величезні кошти, витрачені на переселенців, не виправдали сподівань щодо розвитку й піднесення господарства.

Через незадовільний загальний стан колоній і скарги колоністів на зловживання й утиски в 1797 р. при Сенаті була створена Експедиція державного майна, опікунства іноземців і сільського домоводства для вищого завідування колоніями. Починаючи з 1803 р., колонії підпорядковані міністерству внутрішніх справ. У структурі міністерства був створений департамент внутрішніх справ, до складу якого входила експедиція державного господарства, яка завідувала справами державного господарства, землеробством, населенням, мануфактурами,

виробництвом солі. Саме у віданні експедиції перебували колонії. Крім того, нагляд за колоніями здійснювали губернатори [10, с. 42].

6 вересня 1800 р. імператор Павло I видав жалувану грамоту менонітам, яка підтверджувала свободу віросповідання, звільнення від обов'язкової військової служби менонітів-переселенців та їхніх нащадків, надання у вічне спадкове володіння земельних ділянок площею 65 десятин, право засновувати фабрики, займатися ремеслами й торгівлею, вступати в гільдії та цехи, звільнення на 10 років від податків, дозволялося варити пиво, оцет, займатися винокурінням як для власних потреб, так і для роздрібною торгівлі, будувати на землях, що належали менонітам, харчевні, утримувати шинки та деякі інші пільги. Імператор зобов'язував місцеву владу надавати менонітам усіялку допомогу, захист і покровительство [11, с. 286-287].

Цей законодавчий акт у поєднанні з іншим актом протилежного обмежувального характеру, виданим пруським урядом у грудні 1801 р., зіграв велику роль у посиленні еміграції німецьких менонітів до Росії.

Значну частину колоністів на Волині становили меноніти [4, с. 30]. Місцеві волинські землевласники надавали менонітам ще й додаткові пільги, не передбачені законодавством. Так, меноніти колонії Карлсвальд отримали від власника Острозького маєтку Карла Яблоновського 34 волоки сінокосів і нерозробленої землі, лісоматеріали для будівництва садиб, грошові позики в сумі 200 злотих на кожну сім'ю терміном на три роки, половину волоки землі без сплати оброку для пастора-проповідника тощо [3, с. 45]. Безумовно, що подібні пільги забезпечували менонітам досить міцне економічне становище.

Найдавніший законодавчий акт щодо іноземних поселенців на поміщицьких землях відноситься до періоду царювання Катерини II. Він був створений на основі доповіді президента Канцелярії опікунства іноземних графа Орлова й стосувався Інгерманландії. Для розвитку сільського господарства дворянам, купцям і вільним іноземцям дозволялося схилити іноземних переселенців до поселення на приватних і казенних землях, причому поселення мало відбуватися без допомоги уряду на основі добровільно укладених договорів. Власники, котрі виявили бажання поселити на землях іноземних вихідців, компенсували витрати уряду на переселення їх із-за кордону [12, с. 373-377].

Наступне узаконення від 9 травня 1802 р. доповнювало попередній акт і поширювало право поселення іноземців на приватних землях на всі губернії, але тепер це могли робити тільки поміщики. Поміщики могли приймати та селити на власних землях колоністів, але не інакше, як із наданням їм та їхнім нащадкам волі й повної свободи переходу від одного поміщика до іншого. Приймаючи на поселення іноземців, поміщики укладали з ними договори про повинності та пред'являли умови для засвідчення в земські суди [13, с. 136-137].

У доповіді Олександрю I 1804 р. міністр внутрішніх справ В.І. Кочубей зазначав, що серед переселенців було багато людей сумнівної поведінки, хворих та тих, які не бажають працювати, що з колоністів вийшло багато поганих господарів, які не принесли державі ніякої користі, що переселення іноземців без розбору ущемляє інтереси місцевих жителів. Міністр пропонував обмежити число колоністів і впускати в Росію лише хороших землеробів, людей, котрі мали навик з вирощування винограду, розведення шовковичних дерев та інших корисних рослин, умілих скотарів, вівчарів, а з ремісників – тільки кравців, чоботарів, теслярів, ковалів, гончарів, мідників, ткачів і каменярів. Імператор затвердив міркування графа Кочубея, унаслідок чого було видано нове положення, що обмежувало переселення іноземців до Росії. Зокрема, на 1805 рік установлювалося обмеження – не більше 200 сімей.

Згідно з новими правилами по прийому і переселення колоністів (лютий 1804 р.) статус колоніста могли отримати тільки сімейні переселенці, які мали певний капітал (не менше 300 гульденів грішми чи товарами), пристойну поведінку й були корисні країні. Визначалися привілеї для переселенців: свобода віросповідання, звільнення на 10 років від податків і повинностей, від військової та цивільної служби, виплачувалися "кормові" гроші, надавалася позика до 300 рублів на будівництво

будинків, купівлю худоби, заведення господарства, на пільгових умовах могли погашатися позики. Вони могли створювати фабрики, займатися ремеслом, торгівлею, вступати в гільдії, цехи [14, с. 137-140].

Оскільки законодавство недосконало встановлювало права колоністів і поміщиків, то на основі доповіді міністра внутрішніх справ від 12 квітня 1804 р. було затверджено нові правила, згідно з якими колоністи, які поселилися на поміщицьких землях, мали право вільного віросповідання, звільнялися від цивільної служби відповідно до маніфесту від 22 липня 1763 р.; звільнялися на 10 років від сплати податків, а після закінчення цього терміну поміщики сплачували в казну за колоністів податки, установлені для поміщицьких селян; земські повинності колоністи виконували нарівні із селянами з моменту поселення; поміщики могли укладати з колоністами на урочні роки добровільні умови про повинності; після виконання умов колоністи могли переходити від одного поміщика до іншого; поміщикам дозволялося не тільки приймати, але й виписувати з-за кордону колоністів [15, с. 260-26].

Уряд зробив висновок, що видача грошової допомоги та позик іноземним вихідцям обтяжує державну казну. В указі від 25 лютого 1810 р. зазначено, що на поселення однієї колоністської сім'ї казна витрачає більше 5 тис. руб., а ці кошти можна було б використати на переселення 50 сімей корінних селян із малоземельних у багатоземельні губернії з користю для них і для держави. На основі рішення Комітету Міністрів було припинено видачу позик, але не саме переселення. Правда, з цього правила досить часто робилися винятки. У самому указі зроблено виняток для сукнарів, у продукції яких була зацікавлена держава [16, с. 68-69].

Перший міністр внутрішніх справ граф Кочубей не відхиляв переселення іноземців, але й не надавав їм нових прав та обмежував їх договорами. Його наступник Козодавлев спочатку ніякої протидії переселенцям не чинив, а, навпаки, намагався їх підтримати, турбувався про те, щоб вони селилися не тільки в колоніях, а приписувалися до міст і містечок, прагнучи сприяти розвитку мануфактур і промислів. Поступово переконаючись у марності переселень, які надавали іноземцям більше прав, ніж російським підданам, проте не наважуючись заборонити переселення, він обмежив поселення тільки приватними землями й на добровільних умовах.

Зважаючи на представлення міністра Козодавлева, 25 серпня 1817 р. російський імператор Олександр I для "...всебічного сприяння поширенню в Росії землеробства і промисловості..." видав указ про поселення колоністів на власницьких землях. Від поселення іноземних колоністів очікували багато: збільшення кількості робочих рук, якісної обробки земель, що раніше пустували, поширення нових методів і способів обробки землі.

Приймати й виписувати колоністів дозволялося не тільки дворянам, а й усім, хто мав право купувати землю. Договори з колоністами укладалися щоразу терміном не більше ніж на 20 років, у них докладно вказувалися зобов'язання як із боку поміщиків, так і з боку колоністів. Договори з колоністами представлялися для затвердження в МВС. В указі визначалося, щоб бажаючі виписати й поселити в себе колоністів зверталися до міністра внутрішніх справ, який і буде виписувати колоністів [17, с. 501-502].

Зацікавлених землевласників зобов'язували подавати міністру внутрішніх справ через цивільного губернатора такі відомості: по-перше, кількість необхідних сімей, кількість десятин вільної землі, у якому місці та яким чином власники передбачають улаштувати поселення іноземних вихідців; по-друге, головні статті умов, на основі яких передбачається поселення колоністів (побудова будинків, господарське обзаведення, які повинності й на скільки років); по-третє, за чий рахунок буде здійснено переселення й дорожні витрати, якщо за рахунок поміщиків – указати суму, визначену на ці цілі. Наприкінці міністр внутрішніх справ зазначав, що необхідно в договорах указувати кількість казенних повинностей, час пільг у їх виконанні [18, арк. 4].

У жовтні 1817 р. були прийняті додаткові правила, у яких підтверджувався

дозвіл усім землевласникам вільних станів запрошувати вихідців із-за кордону, роз'яснювалося, що власники земель можуть не тільки викликати через міністерство внутрішніх справ іноземців і поселяти прибулих на свої землі, але й укладати угоди на поселення тих колоністів, які вже були поселені на казенних землях, після того як вони виконали свої зобов'язання з переселення щодо держави [19, с. 785-786].

Міністр внутрішніх справ у листі до Волинського цивільного губернатора від 30 жовтня 1817 р. просив сприяння в оприлюдненні в губернії цього царського указу, а для того, щоб зацікавлені землевласники ознайомилися з умовами, прислав 15 екземплярів оголошення [18, арк. 1].

Ще в одному листі до волинського цивільного губернатора від 17 вересня 1818 р. відзначено, що "сии иностранцы отличаются честностью, добронравием и трудолюбием". Міністр внутрішніх справ запевняв, що власники земель незабаром побачать, яку велику вигоду вони зможуть отримувати від поселення колоністів на своїх землях, і при настільки очевидній користі від цього просив сприяння губернських властей [18, арк. 2].

Правила прийому колоністів 1817 р. містили багато нового: замість попередніх вишлат на переселення та дорожні витрати, замість будівництва будинків від казни і допомоги на господарське обзаведення встановлювалася добровільна угода з усіх цих питань; замість широких багаторічних пільг надавалося право самому землевласнику їх визначати, ураховуючи власну вигоду; замість звільнення від державних податків допускалося визначення окремих пільг у договорі.

Укази від 5 серпня та 25 жовтня 1819 р. ставили завдання припинити переселення в Росію іноземних вихідців і забороняли російським місцям давати паспорти іноземцям, які переселяються в Росію та Царство Польське [20, с. 325; 21, с. 362].

У 1823 р. у Міністерстві внутрішніх справ постало питання податків та повинностей іноземних вихідців на основі звернень колоністів, котрі поселилися на поміщицьких землях у Волинській та Київській губерніях. Комітет Міністрів вирішив це питання таким чином: меноніти та інші вихідці, які поселилися на поміщицьких землях у західних губерніях як до приєднання цього краю до Росії, так і після цього, але до указу 1802 р., не можуть звільнитися від сплати податків; колоністів, які поселилися на поміщицьких землях після цього указу, але до видання правил 1804 р., звільнити від сплати податків до шостої ревізії, проведеної в 1811 р.; для колоністів, які поселилися на поміщицьких землях після видання цих правил, рахувати десятилітню пільгу з часу їхнього поселення; після закінчення пільгових років усіх колоністів на поміщицьких землях области податками нарівні з поміщицькими селянами; колоністів, які купили землі у власність, зрівняти щодо сплати податків з іноземними вихідцями, котрі поселилися на поміщицьких землях; і тих, й інших звільнити від рекрутської повинності натурою та грошми [22, с. 668-669].

У 1831 р. міністру внутрішніх справ було надано право приймати колоністів без представлення в Комітет Міністрів і затвердження царем тих іноземних вихідців, які прибули на побачення або були викликані в Росію родичами-колоністами й побажали назавжди залишитися тут у цьому статусі [23, с. 344].

У губерніях, де були колонії іноземців, цивільних губернаторів зобов'язували в своїх щорічних оглядах зазначати стан колоній, зокрема стан церков, молитовних будинків, шкіл, сільських магазинів, господарства та будинків колоністів, бережливість використання лісів [24, с. 670].

У березні 1832 р. був виданий указ про дозвіл власникам суконних фабрик, майстрам і сукнарям, котрі проживали в Царстві Польському, переселятися в Росію. Власники фабрик (і російські піддані, й іноземці) могли відкривати фабрики в містах та повітах, могли 10 років не записуватися в гільдію, на 10 років звільнялися від податків та повинностей. Майстри та робітники могли не записуватися в цехи, а ті, хто записався, звільнялися на три роки від повинностей. Сукнарі користувалися правами колоністів і назавжди звільнялися від рекрутської повинності [25, с. 136-137]. У травні 1832 р. міністерству внутрішніх справ було надано право приймати в стан колоністів тих ремісників-іноземців, які можуть бути корисними для колоній [26, с. 345].

У жовтні 1832 р. було дозволено приймати в землеробські колонії німецьких переселенців із Царства Польського зі згоди колоністських товариств без допомоги від казни на місце вибулих колоністів [27, с. 715].

Обов'язок стежити за станом іноземних колоністів та забезпечувати права й пільги іноземних колоністів покладався на цивільних губернаторів [28, с. 373]. З 1837 р. іноземні поселенці були передані під управління міністерства державного майна [29, с. 1041].

Сенат 30 грудня 1841 р. із метою розвитку торгівлі й промисловості, піднесення добробуту міст західних губерній Росії, зокрема Київської, Волинської та Подільської видав указ, затверджений царем. Згідно з цим указом купці, міщани, узагалі люди інших вільних станів християнського віросповідання могли переселятися з інших губерній у міста західних губерній на основі свідоцтв місцевого начальства. Ці поселенці отримували значні пільги. Кожен із них звільнявся на 15 років від усіх податків і повинностей. Купці зберігали торгові права тієї гільдії, до якої вони належали до переселення. Особи, які не перебували в гільдіях, записувалися до міщан. Ті з останніх, хто за власні кошти збудує чи купить торгові або мануфактурні заклади, будинки, протягом пільгового 15-річного терміну без сплати гільдійських повинностей, набували право торгівлі за певною гільдією залежно від вартості закладів чи будинків. Дійсні купці третьої гільдії на тих же умовах користувалися торговими правами другої гільдії, а купці другої гільдії – правами першої [30, арк. 1-2].

Права кожній групі іноземних колоністів надавалися окремим законодавчим актом. Лише в 1842 р. усі положення маніфестів та указів стосовно іноземних колоністів були систематизовані й сконцентровані в окремому документі – "Статуті про колонії іноземців в імперії", який пізніше ввійшов до Зводу законів 1857 р. Згодом до Статуту вносилися незначні зміни, наприклад, у 1861 р. щодо податків, але загалом він зберігав свою чинність до 1871 р. Колоністи становили особливу, напівпривілейовану категорію сільського населення та за своїм становищем були наближені до державних селян, виділяючись лише деякими пільгами. Для них був спрощений виїзд за кордон. Колоністи мали право вільно переходити до інших станів, виходячи з колоністського або залишаючись у ньому. В останньому випадку вони повинні були сплачувати податки й відбувати повинності за обидва стани. У майновому плані значною пільгою був великий земельний наділ.

Скасування кріпосного права, прийняття Закону про передачу в оренду іноземцям поміщицьких земель строком до 36 років (19 лютого 1861 р.), скасування пільг для іноземців у Царстві Польському сприяли тому, що в другій половині XIX ст. кількість німецьких колоністів у Волинській губернії починає швидко збільшуватися. Російський уряд усіляко сприяв німецьким емігрантам. Царським указом 18 грудня 1861 р. останніх було звільнено від військової служби, а указами від 5 та 23 березня 1864 р. німці, як і росіяни, звільнялися від податків при купівлі нерухомості в 22 західних губерніях імперії. Банки видавали колоністам на рівних умовах із росіянами пільгові позики на придбання маєтків.

Таким чином, протягом XVIII – першої половини XIX ст. була сформована нормативно-правова база, що регулювала процес німецької колонізації Правобережної України. Ставлення влади поступово змінювалося: від всебічного сприяння держави колонізації до стриманого її сприйняття та регулювання правовими заходами. Кількість колоністів постійно зростала, і вони перебували в привілейованому становищі порівняно з корінним населенням Російської імперії.

Список використаних джерел та літератури

1. Бармак М. В. *Німецьке, чеське та єврейське населення Волинської губернії (1796-1914 рр.): розселення, господарське життя, міграції* / М. В. Бармак. – Тернопіль, 1999. – 208 с.
2. Васильчук В. М. *Німці в Україні. Історія й сучасність (друга половина XVIII – початок XXI ст.)* / В. М. Васильчук. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2004. – 341 с.

3. Костюк М. П. Німецькі колонії на Волині (XIX – початок XX ст.) / М. П. Костюк. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. — 384 с.
4. Поліщук Ю. М., Суліменко О. Г. Німці Волині в кінці XVIII – на початку XX століття: політико-правовий аспект / Ю. М. Поліщук, О. Г. Суліменко. – Житомир, 2004. – 165 с.
5. Писаревский Г. Г. Из истории иностранной колонизации в России в XVIII в. (по неизданным архивным документам) / Г. Г. Писаревский. – М., 1909. – 340 с.
6. Полное собрание законов Российской империи (далі – ПСЗ). Собр. 1-е. – СПб., 1830 – Т. 16: 28 июня 1762-1765. – № 11720.
7. ПСЗ. Собр. 1-е. – СПб., 1830. – Т. 16: 28 июня 1762-1765. – № 11879.
8. ПСЗ. Собр. 1-е. – СПб., 1830. – Т. 16: 28 июня 1762-1765. – № 11881.
9. ПСЗ. Собр. 1-е. – СПб., 1830. – Т. 16: 28 июня 1762-1765. – № 11880.
10. Благовеиценский В. Обзор правительственных мер относительно иностранных поселений в России / В. Благовеиценский // Журнал министерства внутренних дел. – 1850. – Апрель. – Книга 4.
11. Писаревский Г. Г. Переселение прусских меннонитов в Россию при Александре I / Г. Г. Писаревский. – Ростов-на-Дону, 1917. – 78 с.
12. ПСЗ. Собр. 1-е. – СПб., 1830. – Т. 17: 1765-1766. – № 12503.
13. ПСЗ. Собр. 1-е. – СПб., 1830. – Т. 27: 1802-1803. – № 20259.
14. ПСЗ. Собр. 1-е. – СПб., 1830. – Т. 28: 1804-1805. – № 21163.
15. ПСЗ. Собр. 1-е. – СПб., 1830. – Т. 28: 1804-1805. – № 21254.
16. ПСЗ. Собр. 1-е. – СПб., 1830. – Т. 31: 1810. – № 24131.
17. ПСЗ. Собр. 1-е. – СПб., 1830. – Т. 34: 1817. – № 27022.
18. Державний архів Житомирської області (Держархів Житомирської обл.), ф. 70, оп. 1, спр. 4.
19. ПСЗ. Собр. 1-е. – СПб., 1830. – Т. 34: 1817. – № 27072.
20. ПСЗ. Собр. 1-е. – СПб., 1830. – Т. 36: 1819. – № 27912.
21. ПСЗ. Собр. 1-е. – СПб., 1830. – Т. 36: 1819. – № 27954.
22. ПСЗ. Собр. 1-е. – СПб., 1830. – Т. 39: 1824. – № 30172.
23. ПСЗ. Собр. 2-е. – СПб., 1832. – Т. 6: 1831. – отд. 1. – № 4539.
24. ПСЗ. Собр. 2-е. – СПб., 1832. – Т. 6: 1831. – отд. 1. – № 4689.
25. ПСЗ. Собр. 2-е. – СПб., 1833. – Т. 7: 1832. – № 5224.
26. ПСЗ. Собр. 2-е. – СПб., 1833. – Т. 7: 1832. – № 5404.
27. ПСЗ. Собр. 2-е. – СПб., 1833. – Т. 7: 1832. – № 5684.
28. ПСЗ. Собр. 2-е. – СПб., 1838. – Т. 12: 1837. – отд. 1. – № 10303.
29. ПСЗ. Собр. 2-е. – СПб., 1838. – Т. 12: 1837. – отд. 2. – № 10834.
30. Держархів Житомирської обл., ф. 58, оп. 1, спр. 787.

SUMMARY

In the article the process of forming of normative-legal base is considered in relation to colonists in XVIII – to the middle of XIX centuries, the administrativno-pravovi measures of the Russian empire, which influenced on the process of German colonization of Right-bank Ukraine, are analysed.

Key words: *colonization, colonists, migrants, foreigners, normative-legal base.*

АННОТАЦІЯ

В статті розглянуто процес формування нормативно-правової бази стосовно колоністів в XVIII – середині XIX вв., проаналізовані адміністративно-правові заходи Російської імперії, які впливали на процес німецької колонізації Правобережної України.

Ключевые слова: *колонізація, колоністи, переселенці, іноземці, нормативно-правова база.*